

Сарни за часів німецької окупації

За часів свого існування жителям нашого міста довелося побачити різних окупантів: потерпати від діянь авторитарної Польщі, згодом - тоталітарного режиму Радянського Союзу, але фашистська окупація виявилася найжорстокішою та найтрагічнішою сторінкою в житті сарненців.

6 липня 1941 року нацисти захопили Сарни. Окупаційна влада здійснювала широкомасштабну програму економічного пограбування краю. На окупованій землі фашисти відразу ж почали встановлювати «новий порядок», який полягав у витонченій системі експлуатації та знищенні людей. В умовах «нового порядку» окупаційна влада ділила їх на «необхідне населення» (ті, хто на них працював) і «зайвих їдців» (євреї, цигани). Про їх ставлення до українського народу свідчить таємний циркуляр для ворожих чиновників під назвою «Про політику й управління людьми в Україні», в якому читаємо : «Ми повинні стати панами тут, на сході. Люди цього простору можуть тільки коритися, тому віжки мають бути завжди натягнуті. Добре керівництво й постійний нагляд, ось що треба, щоб примусити українців працювати. Постають дві різко відмінні одна від одної верстви: правителів - це ми, німці, друга - керовані, українці. Правителі планують, організують, управляють і наказують. Керовані підкоряються і працюють».

Жорстокість, зневага до українців, як до людей нижчого гатунку, були основними рисами гітлерівського управління. Солдат або чиновник окупаційної адміністрації мав право розстрілу без суду й слідства.

Їх окупаційний апарат спирався на густу мережу каральних органів: гестапо (таємна поліція), СД (служба безпеки), польову жандармерію, військові комендатури в містах і на залізницях тощо. В умовах окупації формально існувало й місцеве українське самоврядування, компетенція якого була обмежена суто господарськими справами та підтриманням «нового порядку» на землях України. Складалося воно з міських, районних і сільських управ, бургомістрів у містах і старост районів і сіл. Міське самоврядування спиралося на власний апарат примусу - допоміжну українську поліцію, яку формували пересічно з розрахунку один поліцаїв на сто дорослих жителів. У кожному з районів налічували майже 500 поліцаїв (Олексій Савчин. «Ми все ще мало знаємо про ту війну»).

Німецька комендатура в місті Сарни затвердила самостійний український уряд у такому складі: голова району П. Теодорович, заступник голови - О. К. Місечко, голова районної міліції Глушко, заступник - В. І. Мелещук, голова міста (бургомістр) - П. Маринюк, заступник - Б.С. Бабаєв. Голови відділів освіти - М. Х. Бережнюк, торгівлі - К. Л. Білявський, санітарного - М. Тощевіков, фінансового - Ю. А. Добровольський, шляхового - П. І. Броварець. Голова міської міліції – О. В. Хаїнський, а його заступник – М. Г. Косолап.

Районну управу українського уряду в нашому місті також затверджувала фашистська комендатура, при ній організували такі відділи: загальний, шляховий, лісний, охорони зв'язку, здоров'я, земельний, судовий, освіти й пропаганди, фінансовий, кооперативний, залізничний.

У роки ворожої окупації в Сарнах працював телекомунікаційний вузол, що мав телефонний зв'язок із Немовичами, Тинним, Дубровицею, Лунінцем, Бережницею, Клесовом. На початку окупації залізничного сполучення Сарн із іншими містами не було. Найменш зруйнованою виявилася гілка Сарни-Рівне, але доїхати залізницею до Рівного було неможливо через пошкоджений залізничний міст через р. Горинь біля Решуцька. Залізничного сполучення зі Львовом також не мали, дістатися могли лише до Костополя та Ковеля. Подорож залізницею дозволяли на підставі залізничних перепусток, котрі видавали як німцям, так і місцевим жителям.

Отримати її бажачі могли в Сарненському гебітскомісаріаті. Ходити, їздити та випасати худобу вздовж колії Ковель-Коростень суворо забороняли. Лише за дозволом і під надзором комендантів військових постів могли виконувати якусь господарську роботу.

1 грудня 1941 року в Сарнах по вулиці Гостинній, 49 відкрили міський готель, що обслуговував подорожніх і приїжджих службовців, які прибували до міста в урядових справах. Плата за проживання за повну добу становила 10 карбованців. До основного розрахунку нараховували окремо доплату за надану білизну (простирадло, наволочка, рушник) - 1 крб 50 коп.; світло (взимку по 1 крб за добу, влітку по 50 коп.); опалення (взимку - 3 крб) і реєстрацію - 1 крб одноразово.

1 травня 1942 року відкрили в місті господарчий банк, відділ Головного господарчого банку в Рівному (його філії були в Корці, Костополі, Мізочі, Здолбунові, Сарнах, Острозі, Тучині). Керівником його в Сарнах став місцевий адвокат Б. Бабаєв. Клієнтів приймали в будні дні з 8.00 до 17.00, у суботу з 8.00 до 13.00. Банк функціонував для платничо-переказового обороту та кредитних потреб німців і приватного господарства. На вкладені кошти нараховували в рік від 1 до 2,5 відсотка.

При Сарненській міській управі в 1941 році працював уряд реєстрації громадянського стану населення, де укладали шлюб. Розірвання одруження дозволяли тільки окупаційному суду або мировому судді. Хто ж укладав союз в інших установах, зокрема церкві, то таке заміжжя вважали недійсним, а діти - позашлюбними. Так само виглядала справа і з розлученням. Якщо шлюб розірвали не в німецькому судді або мировий суддя, то повторно писали прохання (лише німецькою мовою) і подавали до суду в Луцьку. Міська управа видала розпорядження, щоб усі вулиці міста мали на будинках таблички з їх назвою німецькою та українською мовами (зверху – німецькою, знизу - українською). На жовтому тлі таблички - чорний напис. За невиконання цього розпорядження карали в адміністративному порядку.

У 1942 р. у Сарнах були такі вулиці: Спортова, Прогулянка (згідно розпорядженням від 2 грудня 1941 р. назву Алеї Адольфа Гітлера змінили на вулицю Прогулянка), Липова, Північна, Борова, Саперська, Спільна, Люхчанська, Орлівська, Господарча, Міщанська, Вузька, Доротицька, Зелена, Торгівельна, Ковельська, Гостинна, Чиста, Товарова, Церковна, Паркова, Дубова, Ремеслена, Шпитальна, Хмільна, Сінна, Гімназійна, Військова, Південна, Вишнева, Гранична, Тартачна, Нова, Піскова, Вовча, Рибна, Мокра, Багниста, Широка, Соснова, Довга, Грибова, Мохова, Міська, Огородня, Крута, Берестейська, Лісна, Крива, Золота, Коротка, Купецька, Весела, Вербова, Центральна, Польова, Пластунська, Грушева, Театральна, Тісна, Волинська, Шильна, Яблунева, Суха, Ольхова, Садова, Тополева, Неціла, Подільська, Селянська, Ясна, Аптечна, Березова, Полтавська, Шкільна, Бармацька, Волинська, Рівенська, Березова.

Згідно з розпорядженнями сарненського гебітскомісара Гауля від 5 серпня 1941 р. «Про впровадження обов'язку праці на зайнятих східних теренах», підлягали загальному примусу до праці всі чоловіки та жінки віком від 18 до 45 років, за винятком єврейського населення. Люди повинні були реєструватися у відділі праці міста Сарни, розташованому по вулиці Широкій. За невиконання розпорядження карали арештом або в'язницею. Таким чином уряд праці формував списки молодих людей, котрих згодом вивозили в Німеччину. З Сарненської округи вивезли 1500 юнаків і дівчат.

Наступне розпорядження гебітскомісара від 10 серпня 1942 р. забороняло приймати вдома громадян з іншої місцевості, надавати їм харчі й одяг. Винних карали розстрілом. Якщо ж факт переховування доводили, але винних не знаходили, то розстрілювали заручників. Існували й розпорядження коменданта сарненської поліції Шумахера щодо населення Сарненської округи. Зокрема «Про затемнення». Так, з настанням темноти аж до світанку не дозволяли освітлювати дороги, вулиці, майдани, парки будинки. Вуличні ліхтарі на перехрестях, ліхтарі на роверах

(велосипедах) та автомобілях мали бути зі слабким світлом (щоб із висоти 500 м. їх не можна було побачити).

Усі хто володів вогнепальною зброєю та амуніцією, мали здати її в окупаційну жандармерію. Крім цього, обіцяли високі грошові нагороди тим, хто міг вказати, де лежить або захована вогнепальна, зброя чи амуніція, чи знає, де переховуються євреї, комуністи або втікачі-військовополонені. У разі неподання інформації до поліції винних розстрілювали. Так, 8 грудня 1941 р. вироком німецько-української комісії польового суду за безправне володіння зброєю до смертної кари через розстріл засудили Андрія Радчука, 19 років, Марка Булаву, 25 років, Івана Білотіла, 18 років, мешканців села Стрільськ, Дмитра Нікітчука, 22 роки, з с. Тріскині. Вирок суду виконали відразу ж наступного дня.

(Далі буде).

Вікторія ДАШКО,
молодший науковий співробітник
Сарненського історико-етнографічного музею
(за матеріалами
Інтернет-ресурсів та аналізу
часопису «Голос Сарненщини»
№ 1-№ 104 за 1941- 1943рр.).